

Філософія. Психологія. Педагогіка. 05/2007. № 2. Ч. 2. С. 118–121.

4. Міщик Л.І. Інтеграція студентів різної інвалідності в освіту. Вісник Запорізького національного університету. 2007. № 1. С. 131–136.

5. Олійник В.В. Дистанційна освіта за кордоном та в Україні: Стислий аналітичний огляд. К.: ЦППО, 2001. 48 с.

6. Софій Н.З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. кол. авторів: А.А. Ко-

лупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін.; за заг. ред. Л. І. Даниленко. К., 2007. 128 с.

7. Creating Inclusive Schools. Copyright © Ministry of Education, 2002 Floriana, Malta. 70 p.

8. Inclusive and special education: review report © Ministry of Education, Youth and Employment 2004. 88 p.

9. Education for All: Special Needs and Inclusive Education in Malta: External Audit Report. A. Watkins, V. Donnelly, S. Ebersold, et al. Brussels: European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2014. – 103 p.

УДК 37.018.32:316.614

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Грибоедова Т.О., аспірант кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Донбаський державний педагогічний університет

У статті подано аналіз соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя в умовах інтернатів. Проаналізовано особливості соціальної адаптації молодших школярів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, особливості їх підготовки до самостійного життя, а також чинники, які ускладнюють цей процес.

Ключові слова: соціальна адаптація, реінтеграція, діти-сироти, самостійне життя, загальноосвітні школи-інтернати, констатувальний експеримент, пілотний експеримент.

В статье рассматривается анализ социальной адаптации младших школьников к самостоятельной жизни в условиях интернатов. Проанализированы особенности социальной адаптации младших школьников школ-интернатов, особенности их подготовки к самостоятельной жизни, а также факторы, которые усложняют этот процесс.

Ключевые слова: социальная адаптация, реинтеграция, дети-сироты, самостоятельная жизнь, общеобразовательные школы-интернаты, констатирующий эксперимент, пилотный эксперимент.

Hriboedova T.O. ANALYSIS OF THE PROBLEM OF SOCIAL ADAPTATION OF YOUNG SCHOOLS TO SELF-LIFE IN THE CONDITIONS OF GENERAL SCIENCE INTERNET

The article deals with the analysis of social adaptation of younger students to independent living in the conditions of boarding schools. The analysis of social adaptation of boarding schools, the formation of independent life among junior pupils, as well as factors that complicate this process are analyzed.

Key words: social adaptation, reintegration, orphans, independent life, general educational boarding schools, instrumental control, pilot experiment.

Постановка проблеми. Соціальна адаптація дитини є найважливішою передумовою розвитку духовної та практичної сфери майбутньої діяльності дорослої людини, її моральності та творчого потенціалу, оскільки дитинство – це період, коли закладаються фундаментальні якості особистості, що забезпечують психологічну стійкість, позитивні моральні орієнтації, життєздатність і цілеспрямованість. Ці якості особистості не розвиваються спонтанно, а формуються в умовах батьківської любові, наявності значущих дорослих, прив'язаності до них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження

є положення щодо обґрунтування аналізу соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя в умовах інтернату. Надзвичайно важливою складовою частиною в забезпеченні доступності загальної середньої освіти є система дитячих закладів. Для дітей з вадами, проблемами в житті навчання в спеціальних школах (школах-інтернатах) іноді буває чи не єдиною можливим шляхом соціального становлення.

Аналіз результатів наукових досліджень з даної проблеми за останні роки висвітлено у працях Л. Байбородової, В. Мухіної, М. Рожкова, В. Ослон, Л. Кузьменко, О. Кузьміної, С. Пальчевський, С. Сви-

риденко, Л. Канішевської, Л. Єременко, О. Ігнатової, С. Харченко та інших.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя в умовах загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Сьогодні в умовах реформування інтернатної системи варто звернути увагу на можливості закладів державної опіки дітей-сиріт. Актуально, на нашу думку, звернути увагу на взаємодію педагогічних працівників з дітьми, які перебувають у закладах державної опіки. Саме завдяки ефективній взаємодії можна говорити про кроки в напрямку соціальної адаптації, реінтеграції дітей-сиріт та становлення особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останній час велике занепокоєння викликає розвиток і становлення особистості дітей, які виховуються без батьків. Ми підтримуємо думку дослідниці Ж. Петрочко [7], яка стверджує, що «<...> реінтеграція вихованців закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, стала одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо цієї групи дітей». Автор розглядає реінтеграцію як процес повернення чи входження їх до тієї чи іншої соціальної системи шляхом відновлення або формування прив'язаностей, соціальних зв'язків та відносин, набуття соціального досвіду, соціальної компетентності. Реінтеграція здійснюється в соціумі, відповідно розгортається в мережі соціальних взаємодій.

Для виявлення стану соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, нами був проведений педагогічний аналіз, який здійснювався на базі 8 загальноосвітніх шкіл-інтернатів Донецької та Харківської областей України. Дані інтернатні заклади мають власні загальноосвітні школи державної форми власності.

З метою обґрунтування та подальшої перевірки ефективності соціально-педагогічних умов соціальної адаптації молодших школярів загальноосвітніх шкіл-інтернатів нами було здійснено первинне (пілотне) дослідження, метою якого стало:

1. Вивчити досвід виховної та соціально-педагогічної діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів;

2. З'ясувати стан соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування шляхом:

– контент-аналізу перспективних та оперативних планів роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів з метою виявлення місця та питомої ваги проблем, пов'язаних з формуванням соціальної адаптації школярів до

самостійного життя в інтернатних закладах у системі планування;

– контент-аналізу планів соціально-виховної роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів та планів роботи класних керівників з метою визначення місця проблематики формування соціальної адаптації до самостійного життя в змісті виховної роботи;

– контент-аналізу програм навчальних предметів для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (відповідно до Державного Стандарту базової та повної загальної середньої освіти) з метою визначення рівня спрямованості змісту навчального процесу загальноосвітньої школи-інтернату на процес формування соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя.

Педагоги, вихователі інтернатних установ спрямовують свою діяльність на забезпечення таких сторін життя вихованців:

1. Самопідготовка – самостійне виконання домашніх завдань, що не повинні нагадувати повторний урок. Вихователь застосовує відповідні методичні прийоми, щоб привчити учнів до самостійної і відповідальної розумової праці.

2. Виховні години – цікаве, нестандартне, розважальне проведення часу. Діти беруть участь у дидактичних іграх, розв'язують задачі, читають уривки з літератури, обговорюють моральні сентенції, виготовляють художні вироби, слухають музику тощо.

3. Побутові елементи інтернатного життя – нагляд і практична допомога у привчанні вихованців до охайності, стеження за зовнішністю, морально-психологічним станом, що позначається на багатьох зовнішніх ознаках, а інколи й на стані здоров'я дитини.

4. Забезпечення морально-дисциплінарного впливу на ту частину вихованців школи-інтернату, яка потребує перевиховання через свою педагогічну занедбаність або відхилення у психофізичному розвитку [4].

Діяльність загальноосвітніх шкіл-інтернатів базується на Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Положенні про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати» [1]. Інтернатні заклади створюються для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в яких вони перебувають від шести-семи років до здобуття базової чи повної загальної середньої освіти, а в разі необхідності – до повноліття, на повному державному утриманні за рахунок коштів відповідних бюджетів та інших, незаборонених законодавством джерел фінансування.

Головними завданнями інтернатних закладів є:

- утримання, виховання та навчання дітей, які потребують соціальної допомоги, розвиток їх природних здібностей, формування соціально зрілої особистості;
- створення умов, сприятливих для проживання дітей, їх навчання та виховання;
- забезпечення соціального захисту, медико-психолого-педагогічної реабілітації і соціальної адаптації вихованців, підготовки їх до самостійного життя та праці;
- реалізація прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на належні умови проживання;
- забезпечення всебічного розвитку, фізичного, соціального та психічного здоров'я вихованців [5].

Серед завдань діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів, досвід яких ми вивчали, на період 2014–2015 рр. визначено такі:

- розробка, апробація та впровадження у практику роботи нових технологій, зорієнтованих на передбачення творчої участі кожної дитини у формуванні активної життєвої позиції та компетентності, становлення особистості як активного творця власної життєвої долі;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей, охорони, зміцнення їхнього здоров'я;
- удосконалення системи виховної роботи, впровадження нових технологій, організації виховного процесу в урочній, позаурочній та позашкільній діяльності, спрямованих на розвиток гармонійної дитини, виховання патріота України;
- удосконалення роботи органів учнівського самоврядування, широке залучення його до вирішення питань організації навчально-виховного процесу, життєдіяльності навчального закладу.

Зазначимо, що соціально-педагогічна діяльність у школах-інтернатах реалізовується в межах психологічних служб цих закладів. Психологічна служба школи-інтернату для дітей-сиріт має свою специфіку, хоча її не можна розглядати окремо від розвитку психологічної служби системи освіти в цілому. Основні напрями, принципи, методи роботи соціальних педагогів та психологів у школах-інтернатах в основному співпадають з тими, що діють у загальноосвітніх закладах. Так, соціальний педагог школи-інтернату має такий самий функціонал, як і соціальний педагог загальноосвітнього закладу – організаційна, діагностична, профілактична, захисна, консультативна, соціально-перетворювальна, прогностична робота.

Проте діяльність соціальних педагогів інтернатних установ має свої особливості,

що детермінуються специфікою контингенту цих закладів, умовами навчання і виховання, ускладненнями в поведінці знедолених дітей. Як стверджує С. Пальчевський [6], «<...> це пов'язане з тим, що у школах-інтернатах формується особливий тип особистості, для соціалізації якої необхідне подолання кризових ситуацій та розв'язання проблем вихованця на основі усвідомлення ним ставлення до себе, оточуючих та навколишнього середовища».

У центрі уваги соціального педагога є соціалізація особистості, її інтеграція в суспільство як альтернатива відособленості, виключеності з усталених соціальних відносин. Надзвичайно важливим є це завдання для системи формування особистості молодшого школяра загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Проте професійна соціально-педагогічна робота за напрямом соціалізації молодшого школяра загальноосвітніх шкіл-інтернатів у нашій країні розгорнулася активно і продуктивно лише в останні десять-п'ятнадцять років. Відсутність спеціальної кадрової підготовки, невизначеність соціального замовлення на соціальну роботу за даним напрямом не дозволяла ефективно реалізувати нові проекти та інноваційні технології, які б значно поліпшили результативність педагогічної діяльності з формування соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Але реалізація компетентісно-орієнтованих технологій формування та розвитку соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя в умовах інтернатних закладів можлива в разі застосування певних соціально-педагогічних умов та за умови створення і впровадження нових змістових моделей соціально-педагогічної діяльності за даним напрямком роботи.

Також на першому етапі констатувального експерименту нами було здійснено дослідження, що мало визначити стан реалізації завдань формування соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя загальноосвітніх шкіл-інтернатів, та, зокрема, наявність і рівень впровадженості форм та методів соціально-педагогічної роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів за даним напрямком з учнями молодших класів. Нами було здійснено контент-аналіз 8-ми перспективних концепцій розвитку на 5 років і річних планів роботи та 17-ти оперативних планів роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Для аналізу оперативних планів було обрано семестрові, місячні та тижневі плани роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Вибір був обумовлений тим видом оперативного планування, яко-

му віддавала перевагу адміністрація навчального закладу. Ми проводили такий аналіз з метою виявлення місця і питомої ваги завдань, формулювань, тематики форм навчально-виховної роботи, пов'язаних з формуванням соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя в інтернатних закладах.

Аналіз отриманих нами даних дозволив засвідчити, що в пояснювальних записках та стратегічних завданнях загальноосвітніх шкіл-інтернатів (за матеріалами перспективних планів роботи) було визначено низку завдань, що опосередковано пов'язані з проблемою формування соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя в умовах інтернатного закладу.

Більш яскраві результати надав можливість отримати контент-аналіз оперативних планів роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Ми визначили, що термін «соціальна адаптація до самостійного життя» не було використано жодного разу як у завданнях навчально-виховної роботи, так і в тематиці організаційних форм соціально-виховної роботи.

На наступному етапі нами було здійснено контент-аналіз планів соціально-виховної роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів та планів роботи класних керівників. Ми передбачали, що саме в даних видах планів деталізовано завдання «формування соціальної адаптації до самостійного життя». Зазначимо, що лише 4 загальноосвітні школи-інтернати мають окремі плани соціально-виховної роботи. У решті навчальних закладів завдання соціально-виховної роботи визначено окремим розділом загального шкільного плану роботи. Тому нашу увагу привернули плани роботи класних керівників молодших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Нами було проаналізовано 14 планів роботи класних керівників. Відзначимо, що у всіх проаналізованих нами документах ми знайшли ті чи інші прояви спрямованості соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами шкіл-інтернатів на формування їхньої соціальної адаптації до самостійного життя. Менш оптимістичним був аналіз форм та тематики соціально-педагогічної роботи з молодшими школярами за даним напрямом. Аналіз дозволив визначити найбільш типові форми роботи з підготовки учнів молодших класів до самостійного життя: бесіди (100%); екскурсії на виробництво (65%); індивідуальні консультації (40%); тематичні ігри (20%); дискусії та диспути (10%). Аналіз також дозволив встановити, що тематика названих організаційних форм роботи не відзначається оригінальністю та варіативністю.

Теми часто повторюються, переносяться з плану в план у межах одного навчального закладу. Так, найбільш типовими темами були: «Як навчитися бути самостійним?», «Як підготуватися до самостійного життя?» тощо.

Отже, здійснений нами контент-аналіз перспективних та оперативних планів роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів, планів соціально-виховної роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів і планів роботи класних керівників дозволив визначити такі негативні тенденції:

- поняття «соціальної адаптації до самостійного життя» не зустрічається ні в якості завдання роботи загальноосвітньої школи-інтернату, ні в якості напряму чи теми організаційної форми соціально-педагогічної роботи;

- соціально-педагогічна робота з учнями молодших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів переважно спрямована на окремі напрями підготовки вихованців до самостійного життя;

- форми роботи з формування в учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів різних аспектів соціальної адаптації мають несистемний характер, не пов'язані за часом та змістом.

Визначені тенденції дають нам можливість дійти загального висновку про те, що нині в соціально-педагогічній роботі з учнями молодших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів не впроваджується компетентісно-орієнтований підхід. Не визначено систему, зміст, форми та методи роботи з учнями молодших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів за напрямом формування соціальної адаптації до самостійного життя. Надзвичайно низьким є рівень готовності педагогічних працівників загальноосвітніх шкіл-інтернатів до роботи з молодшими школярами за даним напрямом. Визначені нами недоліки спричинили розроблення програми подальшої експериментальної роботи.

На наступному етапі експериментальної роботи нами здійснено контент-аналіз програм навчальних предметів для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Оскільки більшість часу, проведеного у стінах загальноосвітньої школи-інтернату, займає навчальна діяльність, ми вважали за доцільне з'ясувати, як саме у змісті навчання молодших школярів відображено проблему соціальної адаптації до самостійного життя в умовах інтернатних закладів. Ми усвідомлюємо, що стандарт навчання існує для всіх молодших класів. Водночас коли йдеться про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського виховання, значення отриманих на уроках знань, що можуть

утворити підвалини формування соціальної адаптації до самостійного життя молодших школярів, посилюється в рази.

Нами було проаналізовано пояснювальні записки та зміст 11 програм навчальних предметів, що розроблені відповідно до Державного Стандарту базової та повної загальної середньої освіти. Ми обмежилися рівнем стандартної підготовки.

Звичайно, ми усвідомлюємо, що процес формування соціальної адаптації учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів не обумовлено лише змістом програмного дидактичного матеріалу. Значно більше залежить від реалізації завдань, задекларованих у програмах у процесі реалізації навчально-виховної діяльності. Проте отримані нами дані можуть засвідчити недостатню увагу до проблем формування компетентностей учнів молодших класів, а значить і соціальної адаптації вже на етапі планування роботи з ними.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на першому (пілотному) етапі констатувального експерименту було досліджено сучасний стан проблеми соціальної адаптації учнів молодших класів у діяльності 8-ми загальноосвітніх шкіл-інтернатів України. Отримані нами в результаті експериментальної роботи дані дозволили дійти певних висновків.

Здійснений аналіз перспективних та оперативних планів роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів дозволив виявити відсутність належної уваги до проблем соціальної адаптації вихованців інтернатних закладів у системі загальношкільного планування (річні плани).

Контент-аналіз планів соціально-виховної роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів та планів роботи класних керівників дозволив засвідчити недостатню увагу до соціальної адаптації, оскільки даний термін не трапляється ні в якості завдання роботи загальноосвітньої школи-інтернату, ні в якості напряму чи теми організаційної форми соціально-педагогічної роботи. Водночас встановлено, що соціально-педагогічна

робота з учнями молодших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів переважно спрямована на окремі напрями підготовки вихованців до самостійного життя, зокрема до професійної, побутової діяльності, а форми роботи з формування в учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів різних аспектів соціальної адаптації мають несистемний характер, не пов'язані в часі та за змістом.

Результати контент-аналізу програм навчальних предметів для учнів молодших класів загальноосвітніх навчальних закладів дозволили також установити недостатню спрямованість змісту навчального процесу загальноосвітньої школи-інтернату на процес соціальної адаптації учнів молодших класів.

Отже, виявлення недоліків у практиці соціальної адаптації учнів молодших класів у діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів України дозволило нам оптимізувати роботу з розробки соціально-педагогічних умов соціальної адаптації учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про загальну середню освіту». Освіта України. 1999, № 28. Ст. 230.
2. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство. / за ред. І.Г. Єрмакова. К.: Контекст, 2000. 333 с.
3. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді. Освіта України. 2004. № 94. С. 6–10.
4. Основи батьківської компетентності: навч. посіб. / упоряд.: Веретенко Т.Г., Зверева І.Д., Шевченко Н.Ю.; за заг. ред. І.Д. Зверєвої. К.: Науковий світ, 2006. 156 с.
5. Оцінка потреб дитини та її сім'ї. / Зверева І.Д., Кияниця З.П., Петрочко Ж.В. та ін.; за заг. ред. І.Д. Зверєвої. К.: Держсоцслужба, 2007. 144 с.
6. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посіб. К.: Каравела, 2007. 576 с.
7. Петрочко Ж.В. Основи соціально-правового захисту особистості: навч. посіб. К.: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2009. 348 с.
8. Петрочко Ж.В. Соціально-виховне середовище як умова ефективної соціалізації особистості. Соціалізація особистості: зб. наук. пр.; за заг. ред. А.Й. Капської. К.: НПУ, 2006. Т. XXVII. Педагогічні науки.